

РОЗДІЛ 2 ПОЧАТКОВА ОСВІТА

УДК 373.3.015.3:165.021

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2021.1.9>

Валентина ВІТЮК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0003-4981-9925

Софія АНДРІЙЧУК

магістрант спеціальності 013 Початкова освіта, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

Бібліографічний опис статті: Вітюк, В., Андрійчук, С. (2021). Застосування методів і прийомів критичного мислення в процесі вивчення мовно-літературної освітньої галузі НУШ. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 51–56, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.1.9>

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ І ПРИЙОМІВ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ НУШ

У науково-методичній розвідці зазначено, що однією з актуальних технологій в сучасній освіті, зокрема в Новій українській школі, є технологія розвитку критичного мислення, яка забезпечують пізнавальну активність і самостійність мислення здобувачів початкової освіти. Для реалізації окресленої мети визначено такі методи дослідження: теоретичні: аналіз і синтез під час опрацювання педагогічної та методичної літератури з досліджуваної проблеми, теоретичне осмислення й узагальнення досвіду вчителів початкових класів і власного досвіду роботи для визначення стану роботи над розвитком критичного мислення молодших школярів, емпіричні: спостереження й аналіз уроків української мови та літературного читання. Критичне мислення описано як цілеспрямований процес мислення, який дає можливість здобувачам початкової освіти сприймати, аналізувати, інтерпретувати, систематизувати, оцінювати інформацію, результат діяльності й обирати власну позицію, аргументувати власні думки й вчинки. У статті охарактеризовано методи і прийоми критичного мислення: бортовий журнал, діаграма Венна, двосторонній щоденник, картографування тексту, «Займи позицію» – визначено їх мету й технологію проведення, передбачено очікувані результати роботи, проілюстровано застосування методів і прийомів на уроках української мови та літературного читання. У результаті аналізу проблеми дійшли до висновку про те, що в умовах модернізації початкової освіти, оновленні її змісту та структури особливої актуальності набуває технологія розвитку критичного мислення молодших школярів Нової української школи.

Ключові слова: критичне мислення, методи і прийоми критичного мислення, бортовий журнал, діаграма Венна, двосторонній щоденник, картографування тексту.

Valentyna VITIUK

candidate of pedagogic sciences, department of theory and methods of elementary education Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0003-4981-9925

Sofia ANDRIYCHUK

master of specialty 013 Primary education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025

To cite this article: Vitiuk, V. & Andriychuk, S. (2021). Zastosuvannya metodiv i pryiomiv krytychnoho myslennia v protsesi vyvchennia movno-literaturnoi osvitnoi haluzi NUSH [Application of methods and techniques of critical thinking in the process of studying the language and literary educational industry of NUS]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 51–56, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.1.9>

APPLICATION OF METHODS AND TECHNIQUES OF CRITICAL THINKING IN THE PROCESS OF STUDYING THE LANGUAGE AND LITERARY EDUCATIONAL INDUSTRY OF NUS

Scientific and methodological research states that one of the current technologies in modern education, in particular in the New Ukrainian School, is the technology of development of critical thinking, which provides cognitive activity and independence of thinking of primary school students. To achieve this goal, the following research methods are defined: theoretical: analysis and synthesis during the development of pedagogical and methodological literature on the research problem, theoretical understanding and generalization of the experience of primary school teachers and their own experience to determine the state of work on critical thinking of junior students, empirical: observation and analysis of Ukrainian language and reading lessons. Critical thinking is described as a purposeful process of thinking that allows primary school students to perceive, analyze, interpret, systematize, evaluate information, performance and choose their own position, argue their own thoughts and actions. The article describes the methods and techniques of critical thinking: logbook, Venn diagram, two-sided diary, text mapping, "Loan position" - defines their purpose and technology, provides the expected results, illustrates the use of methods and techniques in Ukrainian language and reading lessons. As a result of the analysis of the problem we came to the conclusion that in the conditions of modernization of primary education, updating of its content and structure the technology of development of critical thinking primary school pupils of the New Ukrainian school acquires special urgency.

Key words: *critical thinking, methods and techniques of critical thinking, logbook, Venn diagram, two-sided diary, text mapping.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний етап розвитку суспільства, модернізація Нової української школи вимагають вдосконалення змісту і технологій педагогічної освіти в Україні. Початкова школа має відігравати важливу роль у всебічному розвитку учнів, формуванні загальнолюдських цінностей, досвіду, забезпечувати готовність та здатність молодших школярів жити й адаптуватися до стрімких змін у державі, уміння мислити самостійно, критично, творчо, генеруючи нові ідеї.

У наш час урок у початковій школі передбачає впровадження інноваційних методів і прийомів, які дозволяють розвивати позитивну мотивацію учнів до потреби оволодіння новими знаннями, вміннями аналізувати, інтерпретувати та систематизувати інформацію і використовувати її в реальних життєвих ситуаціях чи майбутній професійній діяльності. Тому використання технології розвитку критичного мислення в процесі вивчення мовно-літературної освітньої галузі Нової української школи набуває все більшої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Проблемі розвитку критичного мислення приділено значну увагу в досліджен-

нях Б. Блума, Д. Брунера, Дж. Дьюї, М. Ліпмана, Ч. Темпла та ін. В Україні технологію критичного мислення досліджували О. Пометун, Л. Пироженко, С. Терно, О. Тягло та ін. Вони розглядали проблему формування критичного мислення в контексті оновлення змісту освіти і впровадження новітніх освітніх технологій в українській школі.

Формулювання мети статті та завдань. Мета наукової розвідки – описати технологію застосування методів і прийомів критичного мислення на уроках української мови та літературного читання в початковій школі.

Виклад основного матеріалу. До питання розвитку критичного мислення в здобувачів освіти зверталися у дослідженнях філософії та психології ще в античні часи. Основними прийомами у процесі мислення філософи вважали аналіз та синтез. Психологи визначали критичне мислення як процес пізнання, головним складником якого вважали здатність до оцінки, вибору одного з багатьох варіантів. Ці думки залишаються актуальними сьогодні та є цінними для нашого наукового дослідження.

Питання розвитку критичного мислення не є новим для української та зарубіжної освіти, оскільки про необхідність розвивати в учнів елементи критичного мислення стверджу-

вали ще в давнину відомі педагоги та вчителі-практики. Зарубіжні та українські науковці наголошують на нерозривному взаємозв'язку навчання і мислення. У різні історичні періоди підходи до навчання теж не були однаковими: на зміну догматичному способу мислення, коли школярі переймали чужий досвід без належного осмислення, інформацію – без глибокого аналізу, прийшло самостійне, критичне. У педагогічній літературі критичне мислення розглядається як мислення вищого порядку, що ґрунтується на інформації, у ході опрацювання якої відбувається оцінювання думок, гіпотез, шляхів їх доведення.

Українські науковці у своїх працях часто опираються на ідеї зарубіжних педагогів: Дж. Д'юї, Д. Клустера, А. Кроуфорда, С. Метью, Р. Пауля, Р. Поля, Дж. Стіла, Ч. Темпла та інших. Фундатор «Інституту критичного мислення» в Університеті Монтеклер, професор Колумбійського університету М. Ліпман розглядав критичне мислення як нагальну потребу для життя в сучасному світі, оскільки це вміння дозволяє правильно розв'язувати широке коло практичних проблем у будь-якій професійній діяльності: архітектора, юриста, лікаря тощо, в людських взаєминах, в науковій діяльності, повсякденному житті. На його думку, критичне мислення – це мислення, що характеризується постійним самовдосконаленням особистості; процес, коли учні переходять від простих оціночних суджень та елементарної аргументації до опанування відповідного способу мислення – вміння здійснювати багатофактовий аналіз; такий тип мислення потрібен для вирішення неординарних практичних завдань, коли стикаємося зі складними ситуаціями вибору, які потребують обмірковування та оцінювання. За допомогою критичного мислення найоптимальніше навчити учнів правильно аргументувати свої думки, виявляти хиби у своїй чи чужій аргументації, визначати правомірність чи неправомірність оцінок, ідей, розв'язків.

Аналіз наукових праць із досліджуваної проблеми дає підстави стверджувати, що проблема розвитку критичного мислення є актуальною впродовж останніх десятиліть. Узагальнюючи різні підходи щодо трактування сутності критичного мислення, ми помітили, що це передусім мислення індивідуальне, оскільки передбачає здатність учня самостійно

робити висновки на основі аналізу інформації, шукати в тексті аргументи, оцінювати їх достовірність і цінність, та водночас критичне мислення має соціальний характер, так як кожна думка перевіряється і обґрунтовується лише тоді, коли нею діляться з іншими учнями.

Рекомендуємо на уроках української мови та літературного читання застосовувати такі методи і прийоми критичного мислення, як бортовий журнал, діаграма Венна, двосторонній щоденник, картографування тексту, концептуальна таблиця та ін.

Під час проведення такого методичного прийому, як **бортний журнал** ставимо за мету навчити учнів організовувати і систематизувати інформацію уроку через фіксацію актуалізованих знань і знань, здобутих у процесі навчання.

Перед вивченням нового матеріалу пропонуємо учням відповісти на запитання: «Що мені відомо з цієї теми?» і відповіді записати у ліву колонку таблиці 1. Після ознайомлення з новим матеріалом заповнюємо праву колонку таблиці 1, відповідаючи на запитання «Що нового я дізнався (дізналася)?». Після того учні перечитують та порівнюють записи у лівій та правій колонках таблиці, підсумовують результати роботи, обговорюють результати в парах і представляють їх учням класу.

Таблиця 1

Що мені відомо з цієї теми?	Що нового я дізнався (дізналася)?

Результатом роботи є таблиця, яка сприяє вдумливому слуханню (читанню) нового матеріалу і дозволяє глибше осмислити новий навчальний матеріал (ідею тексту твору) тощо. Наприклад, на уроці української мови у 3 класі під час вивчення теми «Іменник. Рід іменників (чоловічий, жіночий, середній)» результатом проведення бортового журналу може бути укладена таблиця 2.

Ефективним є методичний прийом **діаграми Венна** для розвитку в учнів умінь знаходити спільні та відмінні ознаки предметів, явищ, процесів навчання. Учні будують два або три великі круги, які частково накладаються один на одний так, щоб посередині утворився спільний простір, у якому міститиметься інформація, властива обом або трьом предметам (явищам,

процесам), які порівнюються. Учні укладають список ознак кожного предмета (явища, процесу). Спільні ознаки молодші школярі вписують у спільну частину кругів, а відмінні – у відповідні круги. Учасники об'єднуються у малі групи по 4 особи, порівнюють та доповнюють свої діаграми або вчитель перевіряє їх фронтально. Наприклад, у 4 класі після вивчення матеріалу про іменник і прикметник можна запропонувати учням скласти діаграму Венна, визначивши спільні та відмінні ознаки обох частин мови. Результатом роботи буде структура у вигляді 2-3 кругів, яка графічно відображає спільні та відмінні лексико-граматичні ознаки іменників і прикметників, подана на рис. 1.

Таблиця 2

ІМЕННИК

Що мені відомо з цієї теми?	Що нового я дізнався (дізналася)?
називає предмет	іменник має рід: чоловічий – можна замінити словами <i>він (мій)</i> ; жіночий – можна замінити словами <i>вона (моя)</i> ; середній – можна замінити словами <i>воно (моє)</i>
відповідає на питання <i>хто? що?</i>	
означає істоти та неістоти	
є власною або загальною назвою	
змінюється за числами	

Технологія проведення методу **двостороннього щоденника**: учні укладають таблицю, у лівій колонці таблиці записують ті цитати з тексту, які справили на них найбільше враження, нав'яли спогади, асоціації з ситуаціями із власного життя, збентежили, викликали протест, або, навпаки, захоплення чи здивування. У правій колонці таблиці коментують, що змусило їх записати саме цю цитату. Пояснюють, чому вони вписали саме її: можливо, вона близька їх життєвому досвіду, а може, вони не згодні з автором, або хочуть продовжити його роздуми. У цю колонку записують також думки та асоціації, які викликає та чи інша цитата.

Цитата (положення з тексту)	Коментар (чому записана саме ця цитата? Про що вона змушує замислитись?)

Результатом роботи буде укладена таблиця, яка відображає хід думок учня-читача, сприяє вдумливому читанню тексту, глибшому осмисленню ідей твору, спонукає пов'язати прочитане з актуальними питаннями та проблемами, зі своїм особистим досвідом.

Наприклад, у 4 класі під час вивчення уривка з твору О. Довженка «Зачарована Десна» (за підручником В. Науменко «Літературне читання») на етапі сприймання й осмислення навчального матеріалу в процесі практичної діяльності може бути укладена така таблиця:

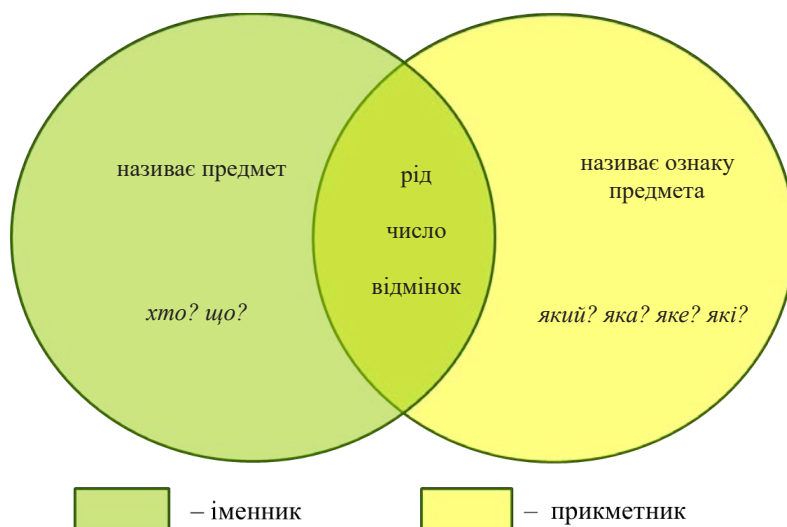

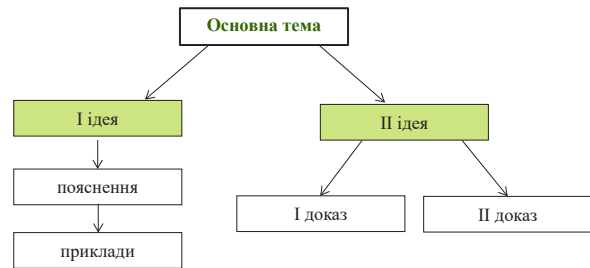
Рис 1. Спільні та відмінні лексико-граматичні ознаки іменника і прикметника

Цитата (положення з тексту)	Коментар (чому записана саме ця цитата? Про що вона змушує замислитись?)
– На косовиці. Берег Десни. Вбігаю в ліс – гриби. У лози – ожина. В кущі – горіхи. В озері воду скаламучу – риба.	Захоплення красою природи і одночасно обурення: чому наші предки не зберегли цю красу для нас? Що ми робимо для збереження природи наступним поколінням?
– <i>Щасливий я, що народився на твоєму березі, що ниву незабутні роки твою м'яку, веселу, сиву воду, ходив босий по твоїх казкових висипах, слухав рибальських розмов на твоїх човнах і казання старих про давнину, що й досі, дивлячись часом униз, не втратив щастя бачити оті зорі навіть у буденних калюжах на життєвих шляхах.</i>	Асоціація із ситуаціями з власного життя: я часто з батьками відпочиваю на озері Світязь. Чи відчував я себе таким щасливим, як Сашко? Чи замислювався над питаннями: чи багато людині треба для щастя? Чи вмію я цінувати дрібниці (<i>буденні калюжі</i>) і вважати їх достатніми для щастя? Що для мене означає бути щасливим?

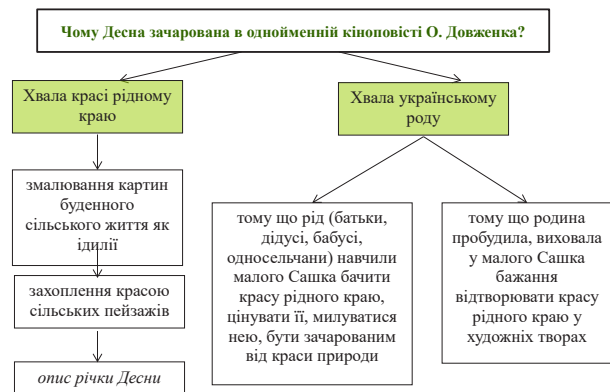
Під час вивчення уривку з кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна» рекомендуємо застосувати методичний прийом **картографування тексту**, який сприяє графічній організації навчального матеріалу, пошуку внутрішніх логічних зв'язків між окремими поняттями навчального матеріалу. Технологія проведення картографування тексту: записуємо в центрі аркуша тему (основне поняття, ідею) тексту, що вивчається, виділяємо смислові частини інформації, що читається, встановивши логічні зв'язки між ними. Представляємо основні ідеї (поняття, ключові слова) тексту як компоненти схеми, позначаємо зв'язки ідей (понять, ключових слів) стрілками (табл. 3). Результатом роботи є карта ідей (понять) доказів, яка допомагає встановити внутрішні логічні зв'язки між окремими поняттями навчального матеріалу, художнього тексту тощо (табл. 4).

Наступним методом розвитку критичного мислення, який можна використати на уроці літературного читання у початковій школі є метод «Займи позицію». Мета методу – навчити визначати свою позицію щодо суперечливого питання, формулювати аргументи на її захист, сприймати аргументи інших сторін. Технологія проведення: Розміщуємо на стінах у різних сторонах класу плакати зі словами «згоден (згідна)», «не згоден (не згідна)», «це складне питання для мене». Ознайомлюємо учнів з правилами проведення методу. Учні визначають свою позицію щодо дискусійного питання і стають біля того плаката, що відображає їх думку. У гру-

Таблиця 3

Таблиця 4

пах, що утворилися біля кожного плаката, учні обговорюють, чому обрали ту чи іншу позицію, чим керувалися. Можна запропонувати такий початок відповіді: «Я вважаю ... , тому що ... ». Кожна група по черезу представляє своє обґрунтування класові (позиція «за», «проти», «це складне питання для мене»). Наприклад, після прочитання «Казки про друга» Марії Чумарної визначте, чи був Компутик справжнім другом д. ля хлопчика? Свою думку аргументуйте.

За	Проти	Це складне питання для мене
Я погоджуюсь, що Компутик був другом для хлопчика, адже вони цікаво проводили час, граючи комп'ютерну гру про космічну подорож.	Я вважаю, що другом хлопчика був Сашко, тому що вони разом проводили вільний час: влітку ходили на рибалку, каталися на моторному човні, пірнали.	Це складне питання для мене, тому що я, як і хлопчик, люблю грати комп'ютерні ігри, коли залишаюсь сам удома – комп'ютер для мене теж друг.
Під час космічної подорожі Компутик ознайомив хлопчика з планетою Тайн.	Сашко допомагав хлопчику виконувати домашні завдання з математики.	У мене другом є тільки однокласник Арсен, бо в моєму мікрорайоні немає дітей мого віку і часто свій вільний час я теж проводжу з комп'ютером.
Хлопчик з Компутиком міг подорожувати по всьому світу.	Сашко уміє слухати хлопчика і сам розповідає безліч цікавих історій – контактне спілкування не замінить комп'ютер, тому що у нього немає «уважного люблячого серця», яке вислухає, зрозуміє, порадить, поспівчуває...	
Якщо людині самотньо, вона може подружитися з іншими у соціальних мережах.		

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, сучасний урок української мови та літературного читання у початковій школі передбачає запровадження інноваційних методів і прийомів, які дозволяють розвивати позитивну мотивацію учнів до потреби оволодіння новими знаннями, вміннями аналізувати, інтерпретувати та систематизувати інформацію і використовувати її в реальних життєвих ситуаціях чи майбутній професійній діяльності, тому використання методів і прийомів розвитку критичного мислення в процесі вивчення мовно-

літературної освітньої галузі в початковій школі набуває все більшої актуальності. Адже розвине критичне мислення у молодших школярів допомагає їм аналізувати та синтезувати навчальну інформацію, зокрема за допомогою запитань, застосовувати отримані результати цього аналізу як у стандартних, так і в нестандартних ситуаціях, самостійно розв'язуючи проблеми, робити обґрунтований вибір із кількох альтернатив і приймати рішення, оцінювати перебіг і результати власної діяльності та діяльності інших.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державний стандарт початкової освіти: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. *Урядовий кур'єр*. 2018. № 38. 43 с.
2. Лякішева А., Вітюк В., Кашуб'як І. Кейсбук методів і прийомів критичного мислення в початковій школі. Луцьк : Вежа-друк, 2019. 104 с.
3. Нова українська школа: poradnik dla vchytelia / Під заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
4. Пометун О. І. Нова українська школа : розвиток критичного мислення учнів початкової школи : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2020. 192 с.
5. Тягло О. В. Критичне мислення: навчальний посібник. Харків : Вид. група «Основа», 2008. 192 с.

REFERENCES:

1. Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity: zatv. postanovoїu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 liutoho 2018 r. № 87. *Uriadovi kurier*. 2018. № 38. 43 s.
2. Liakisheva A., Vitiuk V., Kashubiak I. Keisbuk metodiv i pryiomiv krytychnoho myslennia v pochatkovii shkoli. Lutsk : Vezha-druk, 2019. 104 s.
3. Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia / Pid zah. red. N. M. Bibik. Kyiv : TOV «Vydavnychiy dim «Pleiady», 2017. 206 s.
4. Pometun O. I. Nova ukrainska shkola : rozvytok krytychnoho myslennia uchniv pochatkovoї shkoly : navch.-metod. posib. Kyiv : Vydavnychiy dim «Osvita», 2020. 192 s.
5. Tiahlo O. V. Krytychne myslennia: navchalnyi posibnyk. Kharkiv : Vyd. hrupa «Osнова», 2008. 192 s.